

Становлення і розвиток мистецької освіти в Україні

Сідлецька Т. І.; канд. мистецтвознавства, доцент ВНТУ; м. Вінниця, Україна

Важлива роль у сучасних державотворчих процесах належить мистецькій освіті як специфічній освітній галузі. Саме через неї реалізуються актуальні завдання збереження духовної спадщини народу, формується естетична культура особистості. Зміни, що сьогодні відбуваються у мистецькій освіті, її інтеграція у світовий культурний простір, розв'язання проблем духовного виховання молодого покоління зумовлюють актуальність даної публікації.

Дослідження проблем мистецької освіти свідчить про багатовекторність її вивчення. Так, у працях сучасних філософів Ю. Л. Афанасьєва, В. А. Бітаєва, В. І. Мазепи, В. А. Лічковаха, Л. Т. Левчук, О. І. Оніщенко, В. Г. Чернеця, С. І. Уланової порушуються проблеми естетичного виховання, гуманізації особи. Аналізуються теоретичні аспекти мистецтва, його культуротворчий і виховний потенціал, розглядається розвиток духовної культури та світоглядної позиції особистості засобами мистецтва. Педагогічні дослідження І. А. Зязюна, Г. М. Падалки, О. П. Рудницької, В. Ф. Орлова, О. М. Олексюк, О. П. Щолокової присвячені розробці методології мистецько-освітньої проблематики, також тут зазначається про вагому роль мистецтва та мистецької освіти у вдосконаленні особистості та формуванні її духовного потенціалу. Поняття мистецької освіти сучасні вчені-педагоги розглядають у нерозривному зв'язку із загальною освітою, не виділяючи особливостей професійної мистецької освіти та її структурних складових. Водночас, серед низки наук, надбання яких безпосередньо спрямовані на задоволення потреб мистецької освіти чільне місце займає мистецтвознавство. Саме в цій сфері сьогодні продуктивно розробляється мистецько-освітня проблематика. У роботах С. М. Волкова, І. Ф. Ляшенка, О. Г. Майорової, О. І. Малозьомової, С. І. Нікуленко, О. В. Овчарук, Л. Д. Соколюк, Л. Л. Савицької, Р. Т. Шмагала, В. Д. Шульгіної, К. І. Шамаєвої та інших розглядаються питання історії мистецької освіти, здійснюється аналіз проблем діяльності окремих видів мистецьких навчальних закладів, позашкільної освіти, проблем підготовки мистецьких кадрів у сфері музичної, художньої, хореографічної, театральної освіти.

Однак, попри значну увагу вчених до різних аспектів мистецько-освітньої проблематики, у вітчизняному мистецтвознавстві помітно бракує досліджень, присвячених проблемам становлення і розвитку мистецької освіти в Україні. Відтак, метою даної статті є узагальнення особливостей та виявлення нових тенденцій розвитку мистецької освіти в Україні.

Система мистецької освіти в Україні сформувалася в середині 30-х років ХХ ст. і була невід'ємною складовою загальної системи освіти в Радянському Союзі. Спочатку була створена система музичної освіти, основні принципи організації і змісту якої стали основою організації професійного навчання художнього, театрального, хореографічного напрямів. В організації мистецької освіти визначальною була концептуальна єдність всього навчально-виховного процесу. Це, з одного боку, позбавляло ініціативи навчальні заклади, а з іншого - забезпечувало дотримання у навчанні єдиних державних стандартів, критеріїв якості освіти. Так, єдині навчальні плани і програми робили можливим засвоєння студентами повного обсягу знань при переведенні на навчання з одного вищого навчального закладу до іншого, в результаті чого студент міг вільно вибирати заклад освіти для продовження навчання за обраною спеціальністю на більш високому освітньому рівні.

За період становлення мистецької освіти нагромадився цінний науково-методичний і організаційний досвід, що забезпечувало досить високий рівень кваліфікації фахівців. Була створена система творчих майстерень і виконавських шкіл, яку очолюють відомі митці. Варто відзначити, що методика організації навчального процесу в мистецьких навчальних закладах мала власні специфіку і системні принципи, які суттєво відрізнялися від загальновідомих освітніх основ, притаманних технічним або іншим гуманітарним навчальним закладам, що здійснювали підготовку фахівців масових професій. Головними тут були особистісний підхід, спрямований на розвиток внутрішнього світу вихованця, формування його особистісної ціннісної свідомості; корелятивні зв'язки різних спеціальностей; наставництво (формування практичних навичок студентів здійснюється під наглядом досвідченого виконавця-педагога); важлива роль практики соціокультурної діяльності. До того ж через доступність мистецьких навчальних закладів освітою були охоплені широкі верстви населення, що здобували необхідні знання.

Однак, існувала і ціла низка проблем, які неможливо було вирішити в умовах тотальної централізації управління сферою освіти та уніфікації методичного забезпечення. Навчальні плани і принципи організації навчального процесу завжди перебували під контролем держави. Програми абсолютно всіх дисциплін, навчально-методичну літературу створювали в столиці СРСР Москві або, іноді, – в столиці України Києві відомі вчені-методисти. Перед запровадженням методичної літератури у навчальний процес здійснювалось її обговорення, апробація, перевірка цінності. Через це навчальні програми, посібники і підручники мали високий науково-методичний рівень.

Проте, така централізація і уніфікація системи освіти сповільнювала, а інколи і заважала оновлювати навчальний процес, була неспроможною швидко реагувати на вимоги часу, ускладнювала використання новаторських методів навчання. Негативно впливала на процес навчання і надмірна ідеологічна залежність навчального матеріалу.

У 90-х роках ХХ століття, зі здобуттям Україною державної незалежності, у розвитку мистецької освіти відбулися істотні зміни. Вищим навчальним закладам надається більшої самостійності у визначенні змісту освіти та шляхів їх розвитку. Створюються навчальні заклади нового типу, що є більш різноманітними за своєю структурою, гнучкими за принципами навчання, такими, що можуть швидко реагувати на запити сучасності. Консерваторії, як вищі навчальні заклади, за західноєвропейським зразком набувають статусу академій, інститути перейменовуються в університети. У вищих мистецьких навчальних закладах відкриваються нові факультети і кафедри (оперної режисури в консерваторії, естрадного мистецтва в училищі і т. д.). Тут же розвиваються старі і створюються нові об'єкти культури, що слугують базами практики - оперні студії, сектори педагогічної практики, театральні студії, виставкові павільйони, музеї навчальних закладів тощо.

Ще одним новаторством згаданого періоду є впровадження політики деспеціалізації навчальних закладів. Вітчизняний мистецтвознавець С. М. Волков вважає таку тенденцію здебільшого негативною. Учений зазначає, що так як були відсутні єдині державні стандарти освіти і деякі мистецькі спеціальності (хореографія, музичне виховання, образотворче мистецтво) були віднесені одночасно до напрямків «Освіта» і «Культура і мистецтво», то підготовкою мистецьких кадрів фактично почали займатися неспеціалізовані заклади освіти - педагогічні училища (коледжі), училища культури і навіть технічні навчальні заклади. Такі навчальні заклади готували вчителів музики, співу, малювання, креслення, танцю для загальноосвітніх шкіл або культосвітніх працівників, для яких не було головним завданням набуття професійної виконавської майстерності. Відповідно такі навчальні заклади не відповідали стандартам спеціалізованих мистецьких навчальних закладів, але завдяки широкій мережі мали вплив на вироблення цих стандартів, враховуючи власні можливості. Це, своєї черги, призводило до необгрунтованого зниження критеріїв оцінки випускників [2, с. 47-48].

Однак, варто зауважити, що у діяльності навчальних закладів, які перебували у відомствах Мінкультури та Міносвіти спостерігалася здорова конкуренція, що сприяла удосконаленню мистецької освіти.

Водночас, дослідники визначають проблеми, які необхідно було розв'язати суспільству, закладаючи підвалини системи мистецької освіти у незалежній Україні. Це питання зменшення бюджетних витрат на утримання навчальних закладів, визначення місця державних органів в управлінні закладами освіти, визначення спільного і відмінностей у змісті і напрямках навчання, шляхах вирішення соціальних проблем молоді, визначення стандартів освіти і академічних свобод вищих навчальних закладів [2].

Сьогодні в Україні функціонує багатоступенева і безперервна система підготовки мистецьких кадрів, до якої входять початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади (школи естетичного виховання) - позашкільна освіта; середні спеціалізовані мистецькі школи (школи-інтернати) - загальна середня освіта та професійна підготовка; вищі навчальні заклади; студії з підготовки кадрів для національних творчих колективів України.

У мережі початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів системи Міністерства культури і туризму України (музичні, хореографічні, художні, хорові тощо) налічується 1476 одиниць [1, с. 409]. Школи естетичного виховання не лише дають початкову професійну підготовку майбутнім митцям, але й виховують грамотного слухача (глядача), здатного сприймати і адекватно оцінювати продукцію академічної культури. Термін навчання у таких навчальних закладах - 5-7 років. Діяльність педагогічних колективів шкіл естетичного виховання спрямована на всебічний розвиток творчої особистості кожної дитини, формування духовності та високих моральних цінностей, реалізацію здібностей і талантів.

До мережі середніх спеціалізованих мистецьких шкіл (шкіл-інтернатів) входять 6 навчальних закладів. Це Київська середня спеціалізована музична школа-інтернат ім. М. В. Лисенка; Львівська середня спеціалізована музична школа-інтернат ім. С. Крушельницької; Одеська середня спеціалізована музична школа-інтернат ім. П. Столярського; Харківська середня спеціалізована музична школа-інтернат; Державна художня середня школа ім. Т. Г. Шевченка; спеціалізована художня школа-інтернат I-III ступенів «Колегіум мистецтв» у Опішні Полтавської області. Середні спеціалізовані мистецькі школи були створені у 30-40-х рр. XX ст. при вищих мистецьких навчальних закладах. Ці школи використовують у своїй роботі типові навчальні плани і програми, які розраховані на навчання дітей з яскравими музичними чи художніми здібностями. Термін навчання у школах-інтернатах - 11 років.

У мережі вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації нараховується 64 заклади. До них належать музичні, художні, театральні, мистецтв і культури, хореографічне училища та коледж естрадно-циркового мистецтва. Термін навчання у цих навчальних закладах становить 4-5 років, вони здійснюють підготовку фахівців, як правило, на базі неповної загальноосвітньої школи. Тут продовжується удосконалення навичок, набутих у початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах, відбувається розширення і ускладнення репертуару, художніх завдань.

Підготовку фахівців з вищою освітою здійснюють 11 вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації державної форми власності. До них належать Національна музична академія України імені П. І. Чайковського; Національна академія образотворчого мистецтва і

архітектури; Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого; Київський національний університет культури і мистецтв; Львівська державна музична академія імені М. В. Лисенка; Одеська державна музична академія імені А. В. Нежданової; Донецька державна музична академія імені С. С. Прокоф'єва; Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв; Харківська державна академія культури; Харківський державний університет мистецтв імені І. П. Котляревського; Луганський державний інститут культури і мистецтв. Десять навчальних закладів мають аспірантуру, чотири з них - докторантуру [1, с. 409].

Термін навчання у вищих мистецьких навчальних закладах становить 4-6 років за наявності попередньої мистецької (музичної, художньої, театральної, хореографічної) освіти на рівні училища або середньої спеціалізованої мистецької школи. Цього вимагають досить складні за змістом навчальні плани вищих закладів освіти.

Кожен із вказаних навчальних закладів має власні творчі школи, що різняться за змістом, але мають єдину методику і форму навчання. Вони зберігають традиції, створені педагогічною практикою України у процесі підготовки мистецьких кадрів. Головним завданням вищих мистецьких навчальних закладів є здійснення освітньої діяльності, основу якої становлять навчальна, виховна, наукова, культурно-просвітницька та методична роботи.

Основне теоретичне підґрунтя навчальних предметів у всіх мистецьких закладах освіти становить академічне мистецтво. Аналіз програм дисциплін засвідчив, що виховання митців відбувається на основі зразків європейської класики, творів композиторів-романтиків, митців ХХ ст., сучасних композиторів, зразків народного мистецтва.

Отже, сформована освітня вертикаль: школа естетичного виховання - училище - вищий навчальний заклад як мережа мистецьких навчальних закладів по всій території України створює умови для послідовного формування особистості професійного митця.

Сьогодні Україна прагне інтегруватися в європейський освітній простір, проте ще не визначене місце мистецької освіти у системі технологій Болонського процесу. Реформування структури, напрямів, спеціальностей, освітньо-кваліфікаційних рівнів, що було здійснене в 90-ті роки ХХ століття не було достатньо ефективним. Подібні експерименти вже проводилися пролеткультівськими ідеологами у 1920-1930-х роках, коли відбулося реформування консерваторської традиції (були створені профшколи, технікуми, культосвітні училища, музично-драматичні інститути), що зводилося до утилітарного спрощення. Суспільна практика засвідчує безумовну життєздатність академічної системи мистецької освіти. Красномовним свідченням цього є той факт, що не лише випускники, а й учні та студенти вітчизняних мистецьких навчальних закладів є постійними володарями високих нагород найпрестижніших міжнародних конкурсів, фестивалів, виставок, демонструючи всьому світу високий рівень українського

мистецтва. Тому, здійснюючи реформування вищої освіти у світлі Болонського процесу, варто у ході системної модернізації освітньо-кваліфікаційної структури мистецької освіти обов'язково враховувати вітчизняний конкурентоздатний досвід. В іншому ж випадку, як слушно зазначає ректор Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського, професор В. І. Рожок, «у разі огульного пристосування нашого досвіду до такого роду Болонських процесів ми остаточно втратимо і працевлаштування наших музикантів у Європі, й іноземних студентів на ринку мистецько-освітніх послуг» [3]. Руйнація змісту вітчизняної мистецької освіти заради уніфікації форм є безпідставною, оскільки фахова підготовка українських митців відповідає європейським вимогам у цій сфері.

До того ж, вітчизняні вчені вказують на необхідність змін у законодавстві щодо вищої мистецької освіти. Так, у Законі України «Про вищу освіту» має бути врахована специфіка діяльності вищих мистецьких навчальних закладів; потрібні зміни до «Нормативів чисельності студентів» денної форми навчання на одну штатну посаду науково-педагогічного працівника у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації з напрямів «Культура» та «Мистецтво», зміни до Порядку присвоєння вчених звань професора і доцента з метою урахування специфіки вищих мистецьких навчальних закладів [1, с. 410].

Таким чином, багаторічний досвід виховання творчих особистостей яскраво свідчить про ефективність сучасної системи мистецької освіти і доводить її життєздатність. А інтеграція мистецької освіти в культурний простір Європи можлива лише з урахуванням власних мистецьких традицій, національної специфіки, найкращих вітчизняних здобутків у підготовці мистецьких кадрів.

Література

1. Богуцький Ю. П. Українська культура в європейському контексті / Ю. П. Богуцький, В. П. Андрущенко, Ж. О. Безвершук, Л. М. Новохатько; [за ред. Ю. П. Богуцького]. - К.: Знання, 2007. - 679 с.
2. Волков С. М. Мистецька освіта в культурі України 90-х років ХХ століття / С. М. Волков. - К., 2006. - 208 с.
3. Рожок В. Мистецька освіта і Болонський процес / В. Рожок. – Урядовий кур'єр. – 2005. – 4 серпня.
4. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. пос. / О. П. Рудницька. - Тернопіль: Навч. книга-Богдан, 2005. - 360 с.